

Xumora Boymurotova

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Xalq ijodiyoti fakulteti talabasi
E-mail: xumoraboymurotova0@gmail.com*

QO'QON AYOLLAR IJODIGA DOIR

***Annotatsiya.** Farg'ona vodiysi ayol xonandalari milliy musiqa madaniyati taraqqiyotida muhim o'rin tutadi. Ular tomonidan yaratilgan va avloddan-avlodga o'tib kelayotgan musiqiy meros namunalari bugungi kunda ham yosh ijrochilar repertuaridan munosib o'rin olgan. Mazkur maqolada Farg'ona viloyatining Qo'qon shahridan yetishib chiqqan ayol xonandalarning ijodiy faoliyati, ijrochilik an'analari hamda ularning milliy musiqa san'ati rivojiga qo'shgan hissasi yoritiladi.*

***Kalit so'zlar:** lirik janr, ohang, folklor, yallachi, lapar, xalq aytimlari.*

ON THE CREATIVE ACTIVITY OF WOMEN PERFORMERS OF KOKAND

***Abstract.** Female singers of the Fergana Valley occupy an important place in the development of the national musical culture. The musical heritage created by them and transmitted from generation to generation continues to hold a significant place in the repertoire of contemporary young performers. This article examines the creative activities and performance traditions of female singers who emerged from the city of Kokand in the Fergana region, as well as their contribution to the development of Uzbekistan's national musical art.*

***Keywords:** lyrical genre, melody, folklore, yalla performer, lapar, folk songs.*

Bugungi globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, ularni ilmiy asosda o'rganish hamda yosh avlodni milliy ruh va milliy o'zlikni anglash g'oyalari asosida tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan xalq og'zaki ijodi, xususan, xalq qo'shiqlari millatning ma'naviy qiyofasi, estetik didi va tarixiy xotirasini o'zida mujassam etgan bebaho madaniy meros sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Har bir xalqning buyukligi, avvalo, uning ma'naviy boyligi bilan belgilanadi. Ma'naviyatning muhim tarkibiy qismlaridan biri esa musiqadir. Musiqa inson hayoti, turmush tarzi, mehnat faoliyati, qadriyatlari va an'alarini badiiy shaklda ifoda etuvchi universal vosita sifatida ahamiyatga ega. Shu bois u o'zining keng badiiy-estetik imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Dunyo xalqlarining har biri o'zining ko'p asrlik tarixiga ega bo'lgan musiqiy an'alarini shakllantirgan. O'zbek musiqasi ham qadimiy ildizlarga ega bo'lib, rang-barang janrlari va o'ziga xos ijro an'analari bilan alohida ajralib turadi [5, 423-b].

O'zbek xalqi tarixi davomida turli bayramlar, marosimlar, xalq sayllari va mehnat jarayonlarida ijro etilgan qo'shiqlar negizida ko'plab musiqiy janrlar vujudga kelgan. Jumladan, to'y marosimlarida ijro qilinadigan "Yor-yor", "Kelin salom", Navro'z bayrami bilan bog'liq "Lola sayli", "Navro'z", dehqonchilik jarayonlarida kuylanadigan "Qo'sh haydash", "Shohmoylar" kabi qo'shiqlar xalq turmushining ajralmas qismiga aylangan. Shu bilan birga, ayollar ijrochiligiga xos qo'shiq janrlari ham shakllangan. Ayniqsa, yalla janrining rivojlanishi ayollar ijrochilik madaniyati bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu borada Farg'ona –Toshkent xotin-qizlar ijrochilik uslubi muhim o'rin tutadi. Ushbu uslub xalq orasida keng tarqalib, ommaviylik kasb etgan [2, 3–13-b].

O'zbek musiqiy madaniyati tarixida Farg'ona vodiysi boy musiqiy merosi, nozik ohang tuzilmasi va o'ziga xos ijro an'analari bilan ajralib turadigan muhim madaniy hudud hisoblanadi. Bu yerda shakllangan xalq qo'shiqlari nafaqat mazmun jihatidan, balki musiqiy lad tizimi, ohangiy rivojlanish qonuniyatlari hamda mavsumiy, marosimiy va lirik janrlarning rang-barangligi bilan ham diqqatga sazovordir. Ayniqsa, Farg'ona musiqiy maktabiga xos "tor ohang", yengil ladli kuylash uslubi va melizmatik bezaklar uning asosiy xususiyatlaridan hisoblanadi [1, 80–88-b].

Farg'ona vodiysi o'zbek xalq musiqasining eng boy manbalaridan biri bo'lib, bu hududda xalq qo'shiqlari, laparlar, yallalar, termalar va o'lanlar keng tarqalgan. Hududning tabiiy muhiti, til xususiyatlari va madaniy an'analari musiqiy ohanglarga

ham ta'sir ko'rsatgan. Farg'ona maktabi musiqasida lirizm va hissiy ta'sirchanlik ustunlik qiladi. Ayniqsa, muhabbat, sog'inch va vafo tuyg'ularini ifoda etuvchi lirik qo'shiqlar mazkur maktabning asosiy qatlamlaridan birini tashkil etadi.

Qo'qon muhitida ayollar san'ati asosan xalq og'zaki ijodi va amaliy bezak san'ati orqali rivojlangan. Kashtachilik, duxobachilik, tikuvchilik va gilamdo'zlik kabi sohalarda ayollar yuksak mahorati bilan ajralib turgan. Bu san'at namunalari nafaqat oila ehtiyojlarini qondirish, balki savdo-sotiq va madaniy hayotning muhim qismi sifatida ham xizmat qilgan. Shu bilan birga, ayollar milliy urf-odatlar, ma'naviy qadriyatlar va milliy o'zlikni saqlashda muhim ijtimoiy vazifani bajarganlar.

Qo'qon xonligi ma'naviy-ma'rifiy hayotida ayollar faqat oilaviy muhit bilan cheklanib qolmasdan, adabiy jarayonning ham faol ishtirokchilari sifatida namoyon bo'lganlar. Xususan, Nodira, Uvaysiy, Dilshod, Anbar Otin, Baxri Otin, Zebiniso, Saidabonu, To'tiqiz, Fazilatbonu, Hafiza otin va boshqa shoirlar o'z ijodi bilan xonlikning adabiy-madaniy muhitini boyitishga munosib hissa qo'shganlar. Shu bois Qo'qon xonligida ayollar ijodi madaniy hayotning ajralmas qismi sifatida shakllanib, rivojlangan [6, 69–70-b].

Qo'qon shahri o'zbek milliy madaniyati va san'atining muhim markazlaridan biri sifatida mashhur bo'lib, betakror xonandalik an'analari bilan ajralib turadi. Nodira kabi shoira-maliklardan tortib, zamonaviy xonandalargacha bo'lgan ijodiy an'analalar bugungi kunda ham izchil davom etmoqda. Qo'qonlik xonandalar o'zbek milliy musiqasi taraqqiyotiga munosib hissa qo'shib kelmoqdalar [3, 37–41-b].

Asrlar davomida og'zaki an'ana asosida saqlanib kelgan xalq qo'shiqlari orasida yalla janri o'zining serharakatligi, quvnoq ruhi va jamoaviy ijro xususiyatlari bilan ajralib turadi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, yalla janri qadimgi turkiy marosim qo'shiqlari negizida shakllanib, keyinchalik xalq bayramlari va ommaviy madaniy tadbirlarning muhim qismiga aylangan [2].

Bugungi kunda Qo'qon ayollar xonandalik san'ati O'zbekistonning madaniy merosi sifatida festivallar, folklor ansambllari va turli madaniy loyihalar faoliyatida

munosib o'rin egallamoqda. Farg'onalik xonanda ayollar ijrosida tabiiy ovoz, yumshoqlik, intonatsion aniqlik va chuqur ruhiy ifoda uyg'unlashadi. Ular har bir qo'shiq orqali xalqning his-tuyg'ulari, turmush tarzi va ma'naviy olamini musiqiy obrazlarda ifoda etadilar.

Qo'qon ayollar xonandalik san'atining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ijro uslubida qo'shiqlarning past pardalardan boshlanib, asta-sekin yuqori pardalarga ko'tarilishi;
- “Yor-yor” va “Kelin salom” kabi qo'shiqlarning to'y marosimlari bilan uzviy bog'liqligi;
- xalqona kuylar, yallalar va ashula yo'llarining Farg'ona –Toshkent musiqiy uslubi asosida uyg'unlashganligi;
- Zaynab Polvonova, Lutfixonim Sarimsaqova, E'tiborxon Qo'ziyeva, Rahima Mazaxidova va Oyimqiz To'xtayeva kabi iste'dodli ijrochilarning mazkur an'anani rivojlantirishdagi xizmatlari.

Mamlakatimizda milliy musiqiy merosni asrab-avaylash va keng targ'ib qilish davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining milliy va jahon musiqiy san'ati yutuqlarini xalq orasida keng targ'ib qilishga qaratilgan qarorlari doirasida folklor jamoalarini qo'llab-quvvatlash, an'anaviy ijrochilik maktablarini rivojlantirish va yoshlar o'rtasida milliy musiqani ommalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda [7]. Bu esa xalq musiqasining musiqiy-uslubiy xususiyatlarini, xususan, Qo'qon va Farg'ona ayollar xonandalik an'alarini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

- I. Mannopov S., Anvarova G. Farg'ona vodiysi xalq qo'shiqlarining ohang tizimi va kuy tuzilishi // Oriental Art and Culture. – 2025. – Vol. 6, Issue 5. – B. 80–88.*

2. Turg'unova N. *Farg'ona vodiysi yallachilik san'ati an'analari*. – Namangan: Namangan, 2016. – 364 b.
3. Turg'unova N. *Qo'qon xonligida ayollar ijodi // Maqom. Ilmiy-metodik jurnal*. – Toshkent, 2024. – № 3. – B. 37–41.
4. Turg'unova N. *From the History of Uzbek Women's Musical Art // Thematics Journal of Arts and Culture*. – 2024. – Vol. 8, Issue 1. – P. 3–13.
5. Qurbonova Sh. *O'zbek xalq mumtoz musiqasi tarixiga bir nazar // Oriental Art and Culture*. – 2023. – Vol. 4, Issue 3. – B. 423–430.
6. G'oziyeva N. *Qo'qon xonligi ma'naviy-ma'rifiy hayotida ayollarning amaliy faoliyati // Zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirish va unga qaratilgan kreativ g'oyalar, takliflar va yechimlar: Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari*. – 2024. – B. 69–70.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 28-iyuldagi “Milliy va jahon musiqa san'ati yutuqlarini xalqimiz orasida keng targ'ib qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida” PQ-231-sonli qarori // <https://lex.uz/uz/docs/7652993>